

ЕКОНОМІЧНА САМОСТІЙНІСТЬ РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню рівня економічної самостійності регіонів у контексті активізації модернізаційних процесів. На основі виокремлення складових економічної самостійності здійснено класифікацію її основних показників. Надано рейтингову оцінку рівня економічної самостійності областей України. Запропоновано ключові заходи підвищення рівня економічної самостійності регіонів для забезпечення процесів модернізації.

Ключові слова: регіон, економічна самостійність, модернізація, прискорення, оцінка.

JEL: R12.

Модернізація, як процес багатоаспектних перетворень усіх сфер існування та життєдіяльності суспільства, потребує системного та комплексного управління з метою синхронізації економічних, політичних та соціальних змін, які відбуваються в сучасних умовах на глобальному, міжнародному, національному, регіональному й організаційному рівні. Здійснення системних змін на підприємствах забезпечує основу для регіональної та національної модернізації. «Осучаснення» соціально-економічної системи, яке здійснюється у переважній більшості країн світу, перетворює модернізацію на глобальний процес.

Втрата в соціально-економічному розвитку України понад чверті століття, про що свідчать макроекономічні показники, актуалізує завдання прискорення модернізаційних процесів і для національної економіки. Складність реалізації стратегічного завдання щодо розвитку української економіки, яке викладено у Стратегії України 2020 [21] – проведення комплексної модернізації, потребує формування точок зростання на всіх рівнях

економіки: підприємств, галузей, регіонів. Так, здійснення технологічної модернізації на підприємствах може і має стати основою для галузевої модернізації. Важливим чинником стійкого розвитку національної економіки є процеси регіональної модернізації, яка охоплює системні зміни на регіональному рівні. Під регіональною модернізацією слід розуміти зростання значимості регіону в розвитку національної економіки, основою якої мають стати: підвищення ефективності функціонування органів місцевої влади та формування інноваційно орієнтованої регіональної політики; зростання інвестиційної привабливості регіону та активізація ділової активності бізнесу; налагодження інноваційних процесів за рахунок розвитку в регіоні інноваційної інфраструктури тощо. Важливим чинником активізації процесів модернізації на регіональному рівні є підвищення рівня економічної самостійності регіонів країни, саме тому дана проблема є актуальною та потребує дослідження.

Регіональний чинник набуває в Україні значимості, особливо з урахуванням активізації процесів децентралізації

© А.О. Касич, 2017

та підвищення рівня самоврядування територій. За таких умов регіони стають центрами активізації процесів соціально-економічного розвитку країни в цілому. Фактично можна стверджувати, що регіони починають існувати в «нових» умовах і їх слід розглядати як реальну можливість для прискорення соціально-економічного розвитку, підвищення рівня самостійності та перетворення на драйвери розвитку національної економіки в цілому.

В Україні, як і в будь-якій іншій країні, мають місце суттєві регіональні відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку. Однак масштаби цих диспропорцій в українській економіці можна вважати перешкодою не лише модернізації, але і виходу на траєкторію стійкого розвитку. Підтверджують таку тезу і ключові показники соціально-економічного розвитку областей України (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові показники соціально-економічного розвитку областей України за 2015 р. (у розрахунку на одну особу), грн¹

Області	Валовий регіональний продукт	Наявний дохід	Обсяг виробництва промислової продукції	Капітальні інвестиції	Витрати на виконання наукових досліджень	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність
Вінницька	37270	33848	26465	4352	16	358
Волинська	30387	28312	18624	5299	13	62
Дніпропетровська	65897	43458	92658	7450	478	2317
Житомирська	30698	31441	20557	2999	15	26
Закарпатська	22989	25045	11018	2887	30	13
Запорізька	50609	42117	86854	4047	317	182
Івано-Франківська	33170	29975	25138	6719	12	66
Київська	60109	39177	48644	13250	115	83
Кіровоградська	39356	30979	23521	3890	63	130
Львівська	37338	33673	23068	4671	107	109
Миколаївська	41501	33186	30102	4963	255	251
Одеська	41682	37732	22413	3514	84	20
Полтавська	66390	36393	77129	5267	39	89
Рівненська	30350	29757	23126	3595	8	5
Сумська	37170	33944	32920	3138	108	145
Тернопільська	24963	26884	12679	3311	10	13
Харківська	45816	36587	41927	3861	704	244
Херсонська	30246	31242	16250	2748	34	65
Хмельницька	31660	32650	15446	5026	11	51
Черкаська	40759	30608	38832	3365	78	42
Чернівецька	20338	26838	7499	2866	50	20
Чернігівська	35196	31707	26727	3304	48	33
Середнє значення	38813	32980	32800	4569	118	197

¹ Розраховано за офіційними даними веб-сайтів головних управлінь статистики 22 областей України (дані Київської області наведено без м. Києва).

Наведені дані дозволяють виокремити такі основні характеристики пробле-

ми соціально-економічної диференціації областей України:

1. За показником валового регіонального продукту, який характеризує рівень розвитку економіки регіону, різниця між найкращим (Полтавська обл.) та найгіршим значенням (Чернівецька обл.) складало 3,3 рази, що свідчить про суттєві відмінності у величині валової доданої вартості, тобто у величині економічного ресурсу регіонів для подальшого розвитку.

2. Суттєві відмінності простежуються й у структурі видів економічної діяльності, про що свідчать, наприклад, обсяги виробництва промислової продукції в різних областях. Так, значення цього показника у Дніпропетровській області у 12,4 рази перевищує показник Чернівецької області. Це означає, що промисловість має різну значимість у розвитку різних областей. Така ситуація неповною мірою відповідає етапу промислової неоіндустріалізації, яка відбувається в розвинених країнах світу та якої потребує українська економіка. Розвинені країни вичерпали потенціал зростання і важливим джерелом його забезпечення експерти вважають поширення по всій країні можливостей для промислового розвитку [25], що покладено в основу нової індустріальної політики, наприклад Великобританії, яка набула актуальності після глобальної економічної кризи. Можливості для успіху в усіх регіонах країни у підвищенні життєвих стандартів та забезпеченні економічного зростання залежать від: підтримки бізнесу на етапі започаткування; стимулювання внутрішніх інвестицій; оновлення інфраструктури; стимулювання розвитку провідних світових галузей; розвитку ключових навичок робочої сили, які визначають її конкурентоспроможність у даний час та в майбутньому.

Поєднання показників валового регіонального продукту та обсягу виробництва промислової продукції дозволяє визначити області, у яких промисловість

найбільшою мірою потребує модернізації.

3. Важливим чинником модернізації залишаються інвестиції, які спрямовуються на розвиток сучасних галузей промислового виробництва. Кількісні характеристики інвестицій в основні засоби, які забезпечують необхідну динаміку модернізаційних процесів у країнах, що розвиваються, наведено в роботі [12].

Рівень інвестиційної активності в Україні в цілому та в більшості регіонів є дуже низьким: середнє значення обсягу інвестицій у розрахунку на одну особу по країні не досягає навіть 200 дол. США за 2015 р., і лише 6 областей мають показник вищий за середнє значення. А це означає, що, незважаючи на певні регіональні відмінності, загальна величина ресурсу для модернізації є дуже низькою.

4. Основним чинником модернізації промисловості в сучасних умовах є здійснення системних інновацій (від ідеї до масового виробництва), які потребують значних фінансових ресурсів. Якщо взяти до уваги такі показники, як витрати на виконання наукових досліджень і розробок власними силами організацій у розрахунку на одну особу та загальну суму витрат на інноваційну діяльність у розрахунку на одну особу, то відмінності між областями є ще більш суттєвими, а це вказує на обмежені можливості регіонів для модернізації власними силами.

Відповідно, першочерговим завданням регіональної політики має стати перерозподіл валового регіонального продукту на користь інвестицій у високотехнологічне виробництво, започатковані в областях. Для цього необхідно підвищити рівень економічної самостійності регіонів, що становитиме основу вирішення проблеми регіональної диференціації.

Регіональні відмінності є об'єктом дослідження багатьох як зарубіжних, так і українських учених. Так, Р. Хагінс,

Х. Ізуші та ін. [23; 24] розглядають регіональний розвиток через призму конкурентоспроможності, у тому числі глобальної, та визначають вплив рівня конкурентоспроможності регіонів на економічний розвиток країни. Також слід відзначити роботу У. Барнеса та Л. Ледебурга [22], в якій досліджено ключові чинники розвитку регіонів з позицій забезпечення економічної динаміки в сучасних умовах.

Українські вчені, такі як З.В. Варналій [18], Л. Возна [4], Б.М. Данилишин [6], М. Долішній [9], А.І. Сухоруков та Ю.М. Харазішвілі [20] зосереджують свої зусилля на дослідженні проблем та перспектив соціально-економічного розвитку регіонів в Україні, оскільки для нашої країни характерною є суттєва регіональна диференціація. Для вирішення цих проблем у роботах [1; 3; 5; 7; 8; 14; 17] розроблено наукові положення регулювання розвитку регіональної економіки через формулювання інструментарію державної регіональної політики. Завдання активізації процесів модернізації в регіонах повною мірою відповідають цілям державної інноваційно-інвестиційної політики України, загальні підходи до формування якої представлено в роботі [13]. Однак бракує практичної реалізації рекомендацій учених, яка здебільшого залежить від політичної свободи у сфері здійснення адміністративної реформи.

Соціально-економічний розвиток регіонів визначається рівнем їх ресурсного забезпечення та здатністю формувати необхідні ресурси, тобто економічною самостійністю. У сучасних умовах в Україні здійснюється реформа місцевого самоврядування шляхом децентралізації, яка має на меті підвищення рівня ділової активності в регіонах. Оскільки ці зміни стосуються реформування системи державних фінансів і спрямовані, перш за все, на зосередження частини податків у регіонах, важливим завданням перед міс-

цевою владою постає підвищення рівня збалансованості бюджетів відповідних територій [11]. Забезпечення бюджетної самостійності регіонів дозволить збільшити державні інвестиції в інфраструктурні проекти, що підвищить привабливість цих територій для розміщення бізнесу. Активізація модернізаційних процесів на підприємствах має стати основою розвитку промислових парків [2], що сприятиме соціально-економічному розвитку регіонів загалом. Приплив інвестицій забезпечить активізацію ділової ініціативи та створення сучасних доходотворюючих виробництв, що певною мірою підвищить рівень економічної самостійності регіонів. Найбільш важливо, щоб це відбувалось і в традиційних галузях через активізацію модернізаційних процесів та започаткування розвитку інноваційних високотехнологічних галузей. Збільшення кількості регіонів, у яких почнуть відбуватися системні зміни, забезпечить поступове подолання проблеми територіальної диференціації в діловій активності, рівні життя населення.

Таким чином, в Україні значною мірою досліджені відмінності соціально-економічного розвитку регіонів, однак невирішеними залишаються питання активізації процесів модернізації на регіональному рівні. Відповідно важливим напрямом дослідження залишаються питання підвищення рівня економічної самостійності регіонів, що становитиме основу прискорення процесів модернізації та розвитку економіки України в цілому.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні положення та розробити методичні основи дослідження рівня економічної самостійності регіонів у контексті прискорення процесів модернізації економіки України.

Для дослідження проблем соціально-економічного розвитку регіонів доцільно використати наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених щодо вдоско-

налення теорії регіонального розвитку та теорії інновацій. Методика дослідження ґрунтується на системному та комплексному підходах до дослідження впливу економічної самостійності регіонів на розвиток національної економіки. Для досягнення вказаної мети використано загальнонаукові методи, які дозволяють урахувати існуючі наукові підходи до управління розвитком регіонів у контексті підвищення рівня їх самостійності; спеціальні методи – при аналітичних розрахунках. Системний підхід дозволив виконати групування комплексу показників, які уможливають визначення рівня регіональної диференціації.

Питання економічної самостійності регіонів залишається сферою теоретичних дискусій, оскільки відсутність суб'єктності іноді викликає сумніви в можливості її забезпечення й емпіричного дослідження.

Опрацювання робіт як зарубіжних, так і українських учених дозволило виокремити такі основи напрями наукових досліджень проблематики розвитку економіки регіонів.

Перший напрям стосується розробки методики визначення та співставлення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів. Із застосуванням різноманітних підходів до групування соціально-економічних показників [4; 6; 9; 10; 15] визначаються регіональні відмінності та ключові проблеми в розвитку окремих регіонів.

Другий напрям націлений на дослідження стійкості розвитку регіонів. Концепція сталого розвитку на регіональному рівні стала підґрунтям розробки методики аналізу стійкого розвитку регіонів [16; 19], у межах якої на основі групування показників у розрізі економічної, соціальної та екологічної складових визначаються інтегральний показник стійкого розвитку регіону і територіальні відмінності в межах окремих країн.

Третій напрям передбачає визначення рівня конкурентоспроможності регіонів. У роботі Р. Хагінса, Х. Ізуші та ін. [23; 24] сформовано концепцію регіональної конкурентоспроможності в контексті формування теорії регіонального економічного розвитку; запропоновано метод кількісної оцінки глобальної конкурентоспроможності регіонів; проаналізовано регіональні розбіжності в конкурентоспроможності по всьому світу. У роботі [24, с. 275] регіональна конкурентоспроможність розглядається як індикатор різниці в темпах економічного розвитку в різних регіонах.

Четвертий напрям сфокусований на дослідженні ролі інновацій у розвитку окремих регіонів. Сучасні теорії регіонального розвитку [14; 26; 27] концентруються на вивченні ролі людського капіталу та інновацій в економічному розвитку окремих територій. Так, у роботі [26, с. 17] наведено реальні приклади того, як за рахунок інвестицій у сільські регіони уряду Франції їх вдалося перетворити на привабливі для молоді в результаті активізації ділової активності.

У методичному плані для обробки даних використовуються два основних підходи до дослідження економіки регіонів:

а) результативний підхід – беруться за основу результативні показники функціонування та розвитку регіонів, зокрема, соціально-економічного розвитку, рівня конкурентоспроможності тощо;

б) ресурсний підхід – розвиток регіону розглядається через призму рівня його забезпечення сировинними, трудовими, фінансовими ресурсами.

При цьому використовуються як абсолютні, так і відносні показники. Це дає можливість виконати і фрагментарний, і узагальнений (комплексний) аналіз для визначення рівня результативності функціонування регіонів. Проблеми диференціації соціально-економічного роз-

витку регіонів досліджуються з використанням цілої низки часткових показників, таких як валовий регіональний продукт, доходи населення, інвестиції в розрахунку на душу населення та ін. Комплексний підхід на базі розрахунку відносних показників дозволяє узагальнити часткові показники та встановити масштаби регіональних пропорцій.

Поєднання цих двох підходів у межах дослідження рівня економічної самостійності дає можливість проаналізувати взаємозв'язки між рівнем ресурсного забезпечення регіону й результативністю його функціонування та визначити на цій основі рівень самостійності його розвитку. Відповідно порівняно «новим» та важливим напрямом дослідження регіональних відмінностей економічного розвитку, особливо в умовах української економіки, є встановлення рівня самостійності територій, що дозволить визначити регіональні «локомотиви» модернізації.

Українськими вченими певним чином сформовано понятійний апарат, який визначає предметну сферу дослідження економічної самостійності регіонів. Так, під економічною самостійністю регіону запропоновано розуміти «...наявність повноважень і ресурсів для самостійного вирішення органами регіонального управління всіх рівнів своїх регіональних проблем» [1, с. 48]. Однак такий підхід базується на визначальній ролі органів регіонального управління, тоді як процеси децентралізації мають на меті підвищення ділової активності у регіоні. Саме тому *економічну самостійність регіону* пропонується розглядати як його здатність за рахунок формування достатнього обсягу внутрішніх ресурсів і забезпечення нарощування стратегічно значимих складових внутрішнього потенціалу в цілому забезпечувати наповнення інноваційними орієнтирами всіх функціональних процесів та складових з урахуван-

ням критеріїв результативності й ефективності. Іншими словами, економічна самостійність – це спроможність підприємств та організацій, розташованих у певному регіоні, самостійно нарощувати ресурсний потенціал, вийти на траєкторію стійкого зростання та забезпечувати при цьому зростання життєвих стандартів. Відповідно економічна самостійність кожного регіону має важливе значення для розвитку національної економіки. У межах переважної більшості країн мають місце регіональні відмінності, які держава за рахунок регіональної політики намагається знівелювати, створити точки зростання та перетворити їх на ефективні та самостійні територіальні одиниці. Самодостатній розвиток кожного регіону перетворить розвиток на системне явище. Підвищення рівня економічної самостійності забезпечить перехід до нової моделі економічного розвитку, коли драйвери формуються не за принципом «зверху-вниз», а навпаки – «знизу – вгору».

Економічна самостійність регіону значною мірою залежить від:

рівня самофінансування – здатності регіону забезпечувати достатній обсяг фінансування поточного та перспективного розвитку за рахунок усіх джерел фінансових ресурсів: прибутку підприємств, кредитних ресурсів, доходів регіональних бюджетів та населення, цільового фінансування, тощо;

рівня самозабезпеченості – спроможності регіону формувати достатній обсяг природних, трудових, виробничих ресурсів, розвивати науковий потенціал відповідно до потреб розвитку всіх секторів економіки регіону;

стійкості розвитку – концепція стійкого розвитку на регіональному рівні визначає необхідність урахування не лише поточних потреб, але й інтересів майбутніх поколінь певної території, що визначає необхідність формування регі-

ональної політики, сфокусованої на економічних, екологічних і соціальних цілях;

можливості досягнення стану саморозвитку – спроможності регіону сформувати точки зростання (підприємства, галузі), які виконують функцію основи формування територіально-виробничих комплексів;

застосування збалансованого підходу до формування регіональної політики, що означає забезпечення економічного, науково-технічного, соціально-економічного, екологічного розвитку території, що забезпечить прискорення процесів модернізації.

Оскільки самостійність регіону пропонується розглядати, у тому числі, як самостійність у формуванні та використанні всіх видів ресурсів (природних, виробничих, фінансових та кадрових ресурсів відповідно), *економічну самостійність регіону* слід розглядати в розрізі таких складових:

ресурсна самостійність – наявність достатнього обсягу природних ресурсів для поповнення виробничих запасів на виробничих підприємствах. Рівень матеріально-технічного забезпечення підприємств регіону визначає їх спроможність забезпечити виробничий процес;

бюджетна самостійність – здатність забезпечити потреби регіону в бюджетних фінансових ресурсах за рахунок достатнього рівня надходжень до місцевих бюджетів;

кадрова самостійність – наявність у регіоні трудових ресурсів відповідно до потреб підприємств. Цей вид самостійності залежить від здатності освітніх закладів забезпечувати реальний сектор економіки робочою силою належної кваліфікації;

фінансова самостійність – здатність підприємств та установ регіону формувати необхідний обсяг фінансових (кредитних, інвестиційних) ресурсів

для розвитку за рахунок внутрішніх джерел;

виробнича самостійність – спроможність виробничого комплексу регіону забезпечувати стійкий виробничий процес, результатом якого є випуск конкурентоспроможної на світовому ринку продукції;

науково-технічна (інноваційна) самостійність – наявність у регіоні центрів інноваційної активності та науково-технічних центрів, здатних забезпечити перетворення залучених інновацій на реальні виробничі процеси;

В умовах ресурсної обмеженості та неспроможності вирішення всіх існуючих проблем регіонального розвитку моніторинг самостійності у видовому розрізі та загалом дозволить визначити критичні зони розвитку тих чи інших регіонів.

Таким чином, економічну самостійність регіону слід розглядати як комплексну характеристику існуючих і перспективних взаємозв'язків між результатами та чинниками розвитку окремих територій (рис. 1).

Дослідження економічної самостійності регіонів має на меті визначення рівня їх диференціації не стільки за результативними показниками, скільки в розрізі складових, що дозволить визначити регіони, які:

по-перше, є найбільш значущими для розвитку національної економіки з точки зору динаміки процесів модернізації;

по-друге, визначити «неефективні» регіони.

Усе це дозволить у процесі розробки стратегій регіонального розвитку застосувати інструменти, які забезпечать вирівнювання регіональної диференціації не лише в результативних показниках, але і в розвитку ресурсного забезпечення.

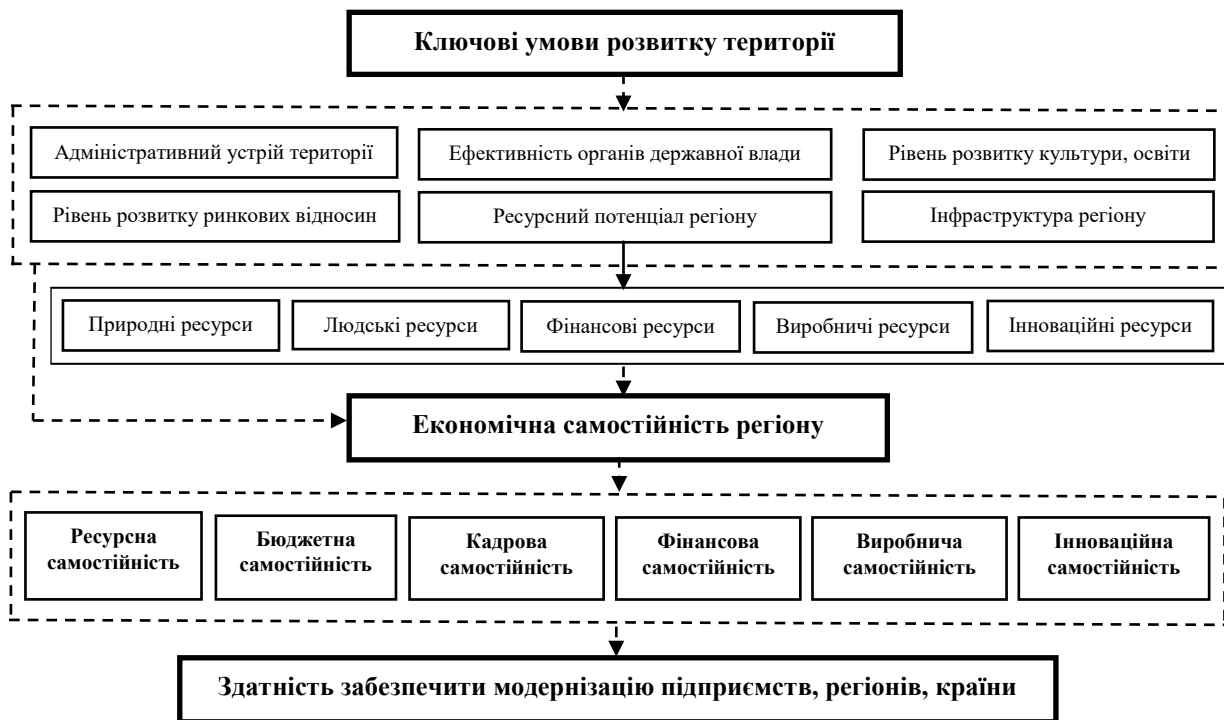

Рис. 1. Вплив рівня економічної самостійності регіону на динаміку процесів модернізації (складено автором)

В умовах загострення глобальної конкуренції та прискорення динаміки інноваційних перетворень кожен регіон повинен перебудовуватись, забезпечуючи розвиток нових видів діяльності, які мають замінити традиційні та менш ефективні.

Економічну самостійність слід вивчати також через призму чинника часу, оскільки поточна економічна самостійність ще не означає збереження цього стану у майбутньому. Крім того, регіони, які не є економічно самостійними, у певний момент часу можуть підвищити рівень економічної самостійності.

Ще один важливий момент – це час, упродовж якого регіон перебував у стані неефективності, оскільки тривале функціонування як депресивного потребує значних ресурсів для підвищення рівня економічної активності.

Основою економічної самостійності регіону є наявність у його межах чіткої спеціалізації. Однак спеціалізація тери-

торії повинна або переходити на вищий технологічний рівень, або змінюватись. Спеціалізація на низькотехнологічних виробництвах може і має виконати певну функцію – формування критичного обсягу, перш за все, фінансових ресурсів для розвитку спеціалізації у високотехнологічних секторах економіки, яка б базувалася на інноваціях. Відповідно, основою підвищення економічної самостійності регіону є вибудовування ефективної взаємодії між галузями, які вже сформовані: має бути декілька базових галузей, які виступають основою ділової активності та на базі яких вибудовуються інші, взаємопов'язані види діяльності.

Територіальна близькість базових виробництв може і має стати основою для забезпечення прискореного розвитку території та досягнення стану самопідтримуючого розвитку. Важливе значення при цьому повинні відіграти всі можливі фінансові інструменти, детальний перелік яких наведено в роботі [13], у межах

цілісної інвестиційно-інноваційної політики держави.

Для забезпечення економічної самостійності регіонів важливе значення мають усі складові, однак, з огляду на необхідність забезпечення прискорення економічної динаміки, найбільш значимою є науково-технічна (інноваційна) самостійність. Інновації є важливими чинником модернізації, а отже, регіони, які мають вищий рівень інноваційної активності, є більш придатними для здійснення технологічної модернізації. Відповідно важливим чинником економічної самостійності є здатність суб'єктів господарювання в регіоні генерувати й упроваджувати інновації, що повною мірою відповідає концепції розвитку регіональних інноваційних систем. Існуючі регіональні відмінності у сфері інновацій мають серйозні наслідки не лише для регіонального розвитку, але і для модернізації виробництва в цілому. З іншого боку, саме регіональні фактори можуть бути основними чинниками, що визначають динаміку інноваційних процесів. Практичні приклади успішних технопарків, науково-виробничих центрів тощо свідчать про пряму залежність між здатністю регіону формувати колективи творчих, ініціативних груп та їх економічним розвитком.

Поточний стан економічної самостійності регіонів слід вважати основою для визначення перспектив регіонального розвитку країни. Саме тому, окрім формування теоретичної основи дослідження поняття економічної самостійності, доцільно розробити методику аналізу рівня економічної самостійності окремих регіонів у контексті забезпечення їх економічного розвитку та вирішення проблеми регіональної диференціації. Відповідно, наступним важливим питанням є розробка етапів дослідження рівня економічної самостійності регіону:

декомпозиція поняття економічної самостійності регіонів та визначення основних складових підсистем;

формування набору показників та критеріїв для аналізу складових економічної самостійності регіону;

вибір методів обробки інформації відповідно до змісту показників;

розробка градації за ключовими показниками;

інтерпретація отриманих результатів.

Така послідовність дозволить виконати аналіз рівня економічної самостійності як в узагальненому варіанті, так і в розрізі окремих складових. Комплексний та фрагментарний аналіз рівня економічної самостійності дозволяє визначити зміст регіональної соціально-економічної політики та методів управління економічною безпекою регіонів.

Для визначення складових загального коефіцієнта самостійності пропонується використовувати групи показників, сформовані в розрізі основних складових. Представлений перелік показників (табл. 2) не може вважатися повним, оскільки він запропонований виходячи з існуючої практики формування регіональної статистичної інформації обласними управліннями.

Показники ефективності функціонування можуть бути використані у процесі аналізу самостійності, оскільки дозволяють урахувати вимоги самофінансування, самозабезпечення, саморозвитку тощо.

Наведені показники мають різну природу, тому для їх обробки використовують стандартну процедуру нормалізації, тобто приведення до співставного вигляду. При цьому обов'язково слід урахувати вплив показників-стимуляторів і показників-дестимуляторів та використати для їх розрахунку формули, наведені, зокрема, в роботі [15].

Набір показників для оцінки самостійності регіонів¹

Складові економічної самостійності	Показники
Ресурсна самостійність	- обсяг спожитих матеріально-технічних ресурсів, які виробляються поза регіоном; - питомі витрати енергоресурсів; - кількість підприємств-постачальників матеріально-технічних ресурсів
Фінансова самостійність	- рівень покриття інвестиційних витрат регіону доходами за рахунок власних фінансових ресурсів; - фінансовий результат підприємств регіону в розрахунку на душу населення; - середньодушові доходи населення
Кадрова самостійність	- потреба регіону в кадрах; - рівень безробіття в регіоні; - сальдо міграції
Бюджетна самостійність	- рівень співвідношення власних доходів місцевих бюджетів до їх загальних видатків; - частка трансфертів із державного бюджету в загальних доходах регіону; - обсяг використаних коштів державного фонду регіонального розвитку на душу населення
Виробнича самостійність	- величина основних засобів у розрахунку на одного зайнятого; - співвідношення експорту та імпорту (сальдо) товарів і послуг; - продуктивність зайнятого населення
науково-технічна (інноваційна) самостійність	- фінансування науково-технічних робіт за рахунок власних коштів підприємств; - сальдо патентної активності; - інноваційна активність підприємств регіону (порівняно із середніми значеннями у країні); - витрати на НДДКР у розрахунку на душу населення

¹ Складено автором.

Визначається сума рейтингів конкретного регіону за кожним із показників на основі відносних відхилень показників розвитку регіону від їх найкращих значень за формулою

$$R_j = \sum_{i=1}^{n_1} \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}} + \sum_{i=1}^{n_2} \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}},$$

де R_j – сума рейтингів конкретного регіону за кожною складовою самостійності;

j – номер регіону, $j = 1, J$, J – кількість регіонів;

x – номер показника;

x_{\max} , x_{\min} – максимальне та мінімальне значення показників;

i – номер показника, $i = 1, n$;

n – загальна кількість показників, $n = n_1 + n_2$;

n_1 – кількість показників-стимуляторів (наприклад, ВРП, рівень доходів на 1 особу);

n_2 – кількість показників-дестимуляторів (наприклад, рівень безробіття).

За кожним видом самостійності доцільно розрахувати часткові коефіцієнти, на базі яких буде розраховано інтеграль-

ний індекс економічної самостійності регіону ($ПЕС_R$):

$$ПЕС_R = \sum_{j=1}^J R_j / 5.$$

Результати розрахунків показників економічної самостійності регіонів України наведено в табл. 3 і на рис. 2.

Таблиця 3
Рівень економічної самостійності регіонів (областей) України, 2015 р.¹

Області	Економічна самостійність					Індекс економічної самостійності
	ресурсна	фінансова	бюджетна	виробнича	науково-технічна	
Вінницька	0,153	0,576	0,313	0,368	0,085	0,299
Волинська	0,243	0,574	0,036	0,218	0,018	0,218
Дніпропетровська	0,448	0,429	0,999	0,989	0,999	0,773
Житомирська	0,024	0,481	0,229	0,225	0,012	0,194
Закарпатська	0,013	0,505	0,001	0,058	0,026	0,120
Запорізька	0,124	0,062	0,712	0,657	0,367	0,384
Івано-Франківська	0,378	0,658	0,069	0,279	0,017	0,280
Київська	0,999	0,727	0,716	0,864	0,130	0,687
Кіровоградська	0,109	0,270	0,364	0,413	0,086	0,248
Львівська	0,183	0,569	0,337	0,369	0,128	0,317
Миколаївська	0,211	0,285	0,425	0,460	0,316	0,339
Одеська	0,073	0,261	0,574	0,463	0,084	0,291
Полтавська	0,240	0,326	0,705	0,999	0,052	0,465
Рівненська	0,081	0,524	0,079	0,217	0,000	0,180
Сумська	0,037	0,475	0,396	0,365	0,137	0,282
Тернопільська	0,054	0,515	0,025	0,100	0,004	0,140
Харківська	0,106	0,276	0,562	0,553	0,792	0,458
Херсонська	0,001	0,457	0,218	0,215	0,041	0,186
Хмельницька	0,217	0,571	0,232	0,246	0,014	0,256
Черкаська	0,059	0,241	0,371	0,443	0,083	0,239
Чернівецька	0,011	0,490	0,237	0,001	0,048	0,157
Чернігівська	0,053	0,445	0,295	0,323	0,049	0,233
<i>Середнє значення</i>	<i>0,174</i>	<i>0,442</i>	<i>0,359</i>	<i>0,401</i>	<i>0,159</i>	<i>0,307</i>

¹ Розраховано за офіційними даними веб-сайтів Головних управлінь статистики 22 областей України.

Загалом області України за рівнем економічної самостійності можна розділити на три групи: з порівняно високим рівнем економічної самостійності; із середнім рівнем економічної самостійності; з низьким рівнем економічної самостійності (табл. 4).

У результаті аналізу визначено такі основні тенденції в розвитку регіонів:

по-перше, рівень економічної самостійності, навіть областей із найкращими значеннями, є значно нижчим порівняно з потенційно можливим (значення індексу має наблизитися до 1). Крім того, лише чотири області мають порівняно вищий рівень економічної самостійності;

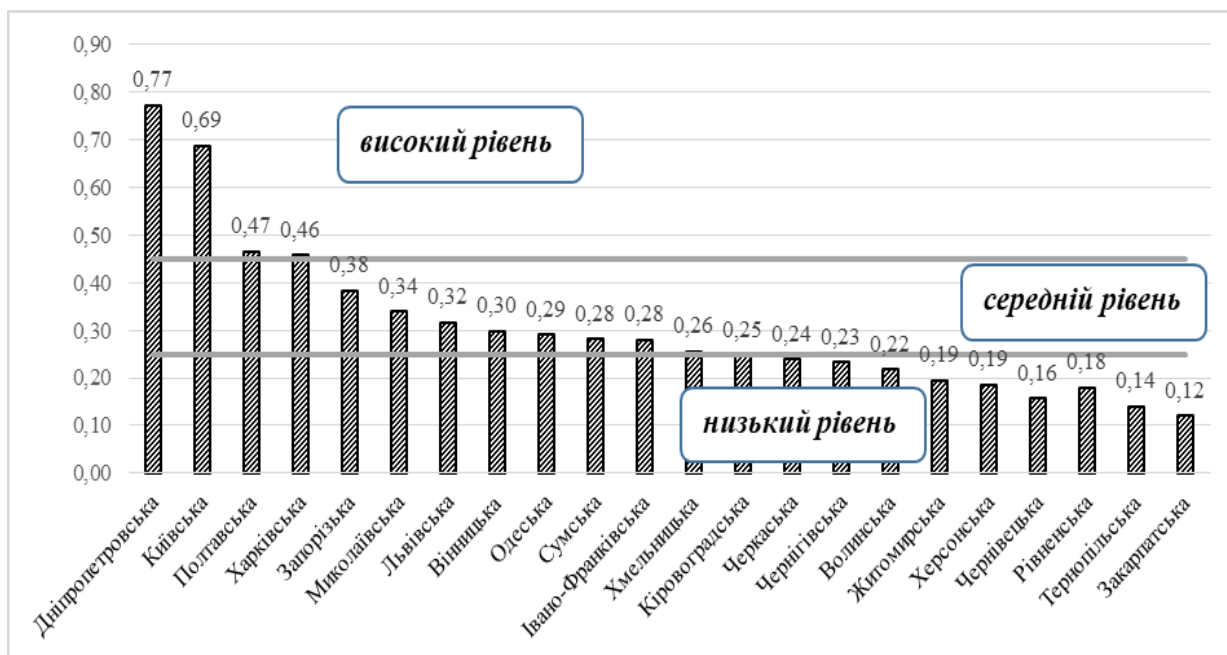

Рис. 2. Індекс економічної самостійності областей України (складено за даними 2015 р.)

Таблиця 4

Розподіл областей за рівнем економічної самостійності¹

Градація індексу економічної самостійності	Області
Високий рівень ($I_{ec}=0,45-1$)	Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Харківська
Середній рівень ($I_{ec}=0,25-44$)	Хмельницька, Черкаська, Сумська, Одеська, Львівська, Миколаївська, Запорізька, Кіровоградська, Івано-Франківська, Вінницька
Низький рівень ($I_{ec}=0-0,24$)	Чернігівська, Чернівецька, Херсонська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Закарпатська, Житомирська

¹ Складено автором.

по-друге, має місце суттєва диференціація областей у розрізі рівня економічної самостійності. Так, навіть області, які входять до групи із середнім рівнем, за узагальненим індексом мають у 2-3 рази нижчий рівень економічної самостійності порівняно з областями з найкращими значеннями; по-третє, у розрізі окремих складових економічної самостійності диференціація областей є ще більшою та свідчить про те, що розвиток регіонів не є збалансованим, всебічним і комплекс-

ним. Усе це свідчить про те, що існуюча система управління процесами регіонального розвитку не забезпечує підвищення рівня їх економічної самостійності, а це визначає необхідність розробки й упровадження комплексних заходів, здійснюваних у межах цілісної стратегії модернізації регіонів, яка потребує перетворення кожної області на життєздатну з економічної точки зору територіальну одиницю.

Основною умовою забезпечення економічної самостійності регіону в сучасних умовах, а отже, формування ре-

сурсів для модернізації, мають стати інструменти та механізми, наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Напрями та заходи підвищення рівня економічної самостійності¹

Складові економічної самостійності	Заходи
Ресурсна самостійність	- зосередження валової доданої вартості, яка створюється, у регіоні
Фінансова самостійність	- підвищення рівня доходів населення; - забезпечення зростання прибутковості діяльності підприємств
Кадрова самостійність	- формування висококваліфікованої робочої сили та її збереження в регіоні; - підвищення рівня кваліфікації державних, регіональних та муніципальних службовців
Бюджетна самостійність	- реалізація зваженої податкової та бюджетної політики; - здійснення реформи системи державних фінансів і забезпечення ефективної децентралізації
Виробнича самостійність	- розвиток ринкових відносин; - розвиток внутрішнього ринку продукції різних галузей
Науково-технічна (інноваційна) самостійність	- підвищення рівня фінансування інноваційних проектів; - сприяння розвитку освітніх та наукових закладів; - стимулювання співробітництва закладів освіти та промислових підприємств; - розвиток технологічних платформ, промислових парків, інших форм інноваційно інфраструктури

¹ Складено автором.

Більшість заходів мають взаємопов'язаний характер дії, а отже, їх реалізація забезпечуватиме підвищення рівня самостійності в розрізі не лише окремих її видів, але і в цілому економічної самостійності.

Висновки. У зв'язку з тим, що процеси модернізації є складними та багаторівневими, їх запропоновано активізувати на мезорівні (регіональному рівні) через підвищення економічної самостійності окремих регіонів.

Економічна самостійність регіону як його здатність забезпечити всебічний саморозвиток дозволить сформулювати всі необхідні ресурси, максимально ефектив-

но їх використати та підвищити рівень модернізаційної здатності.

Дослідження економічної самостійності регіонів через призму ресурсної, фінансової, бюджетної, виробничої та науково-технічної складових дозволило визначити вплив окремих показників на рівень регіональної диференціації, що є важливим у процесі розробки регіональної політики, спрямованої на подолання існуючих відмінностей у соціально-економічному розвитку областей України.

Особливо критичними для активізації процесів модернізації є відмінності в рівнях науково-технічної (інноваційної) самостійності. Однак вирішити цю про-

блему без підвищення рівня фінансової, бюджетної, ресурсної самостійності неможливо. Саме тому подальших досліджень потребує питання розробки регіональної політики підвищення рівня економічної самостійності з урахуванням специфіки регіону.

Література

1. Амоша О.І., Вишневецький В.П., Землянкін А.І., Кузьменко Л.М., Макогон Ю.В., Червова Л.Г., Чумаченко М.Г. Регулювання регіонального розвитку в Україні. *Економіка промисловості*. 2006. № 1 (36). С. 45-59.
2. Амоша А.И., Кожушок О.Д., Радченко В.В., Халимендигов Е.Н., Черватський Д.Ю., Юшков Е.А. От промышленного предприятия к промышленному парку: смена парадигмы на примере ш/у "Покровское". *Економіка промисловості*. 2013. № 1-2 (61-62). С. 13-17.
3. Бандур С.І., Заяць Т.А., Терон І.В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. К.: РВПС України НАН України; ТОВ «Принт-експрес», 2002. 250 с.
4. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1(10). С. 167-174.
5. Герасимчук З.В., Галушак В.Л. *Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації*: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 248 с.
6. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. *Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика*. Черкаси: ЧДТУ, 2006. 315 с.
7. *Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети*: монографія. Наук. ред. З.С. Варналій. К.: НІСД, 2007. 820 с.
8. *Державне управління регіональним розвитком України*: монографія. Ред. В.Є. Воротін, Я.А. Жаліло. К.: НІСД, 2010. 288 с.
9. Долішній М., Побурко Я., Карпов В. Про рівномірність економічного розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*. 2002. № 2. С. 7-17.
10. Залунина О.М. Построение концептуальной схемы группировки областей Украины по макроэкономическим параметрам в строительном секторе. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 91-96.
11. Касич А.О. Вплив рівня збалансованості бюджетів на розвиток регіонів, країни в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4375>.
12. Касич А. О. Досвід формування національних інноваційних систем в країнах, що розвиваються. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5 (143). С. 46-49.
13. Касич А.О. Зміст та завдання державної інноваційно-інвестиційної політики України. *Схід*. 2005. № 6 (72). С. 3-9.
14. Касич А.О. Ресурсне забезпечення модернізаційних процесів в Україні: регіональний аспект. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 138-143.
15. Матросова Л.М., Пруднікова Л.О. Аналіз методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 3. С. 69-72.
16. Омаров Ш.А. Оцінка сталого розвитку регіонів України. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 139-150.
17. Пашкевич М.С. *Наукові засади регулювання регіональної економіки*: моногр. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 790 с.
18. *Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного роз-*

витку: монографія. Ред. З.В. Варналій. К.: Знання, 2005. 498 с.

19. *Сталий розвиток регіонів України*. Наук. кер. М. З. Згуровський. К.: НТУУ «КПІ», 2009. 197 с.

20. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю.М. *Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України*: монографія. К.: НІСД, 2012. 368 с.

21. Україна 2020. Стратегія національної модернізації: *Розпорядження Кабінету Міністрів України*. Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_fullbill/956

22. Barnes W.R., Ledebur, L.C. *The New Regional Economies : The U.S. Common Market and the Global Economy*. SAGE Publications, Inc. 1997. 207 p.

23. Huggins R., Izushi H., Prokop D., Thompson P. *The Global Competitiveness of Regions*, Abingdon: Routledge. 2014. 128 p.

24. Huggins, R., Izushi H., Prokop D., Thompson P. Regional competitiveness, economic growth and stages of development. *Zb. rad. Ekon. fak. Rij*, 2014. Vol. 32, Sv. 2. pp. 255-283.

25. *Industrial strategy. Government and industry in partnership. Progress Report*. Mode of access: <https://www.gov.uk/government/uploads/>

26. *New Strategies for Regional Economic Development / America 2050. Research Seminar Discussion Papers and Summary Healdsburg, California*. March 29-31, 2009 http://www.america2050.org/pdf/2050_Report_Regional_Economic_Development_2009.pdf

27. Russ M., Jones, J. Regional Economic Development Indicators for a Knowledge-Based Economy with Knowledge Deprivation. *The Journal of Regional Analysis & Policy*. 2008. No. 38 (2). pp. 189-205.

References

1. Amosha, O.I., Vyshnevskiy, V.P., Zemlyankin, A.I. and oths. (2006). Regulation of regional development in Ukraine. *Econ. promisl.*, 1 (32), pp. 45-59 [in Ukrainian].

2. Amosha, A.I., Kozhushok, O.D. Radchenko, V.V. and oths. (2013). From an industrial enterprise to an industrial park: a paradigm shift based on the example of the "Pokrovskoye". *Econ. promisl.*, №1-2 (61-62), pp. 13-17 [in Russian].

3. Bandur, S.I., Zayats, T.A., & Teron, I.V. (2002). *Modern regional socio-economic policy of the state: theory, methodology, practice*. K.: RVPS of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].

4. Vozna, L. (2009). The main contradictions and prospects for using the socio-economic potential of the regions. *Stratehichni priorityty*, 1(10), pp. 167-174. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/10/21.pdf> [assessed 20 June 2017] [in Ukrainian].

5. Gerasimchuk, Z.V., & Galushchak, V.L. (2006). *Policy of the development of problem regions: methodological principles of formation and implementation*: Lutsk: Superstructure [in Ukrainian].

6. Danylyshyn, B.M., Chernyuk, L.G., & Fashchevskiy, M.I. (2006). *Socio-economic problems of regional development: methodology and practice*. Cherkasy: ChDTU [in Ukrainian].

7. Varnalgii, Z.S. (Ed.) (2007). *State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].

8. Vorotina, V.E., & Zhalilo, Ya.A. (Eds.) (2010). *State administration of regional development of Ukraine*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].

9. Dolishnii, M., Poburko, Ya., & Karpov, V. (2002). About the uniformity of the economic development of the regions of Ukraine. *Rehional'na ekonomika*, 2, pp.7-17 [in Ukrainian].
10. Zalunina, O.M. (2014). Construction of a conceptual scheme for grouping the regions of Ukraine on macroeconomic parameters in the construction sector. *Problemy ekonomiki*, 4, pp. 91-96 [in Russian].
11. Kasych, A.O. (2015, November). Influence of the balance of budgets on the development of regions and countries in conditions of decentralization. *Efektivna ekonomika*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4375> [assessed 5 July 2017] [in Ukrainian].
12. Kasych, A.O. (2013). The experience of forming national innovation systems in developing countries. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 5 (143), pp. 46-49 [in Ukrainian].
13. Kasych, A.O. (2005). The content and tasks of the state innovation and investment policy of Ukraine. *Skhid*, 6 (72), pp. 3-9 [in Ukrainian].
14. Kasych, A.O. (2016). Resource providing for modernization processes in Ukraine: a regional aspect. *Biznes-Inform*, 2, pp. 138-143 [in Ukrainian].
15. Matrosova, L.M. (2008). Analysis of methods for assessing socio-economic development of regions. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, 3, pp. 69-72 [in Ukrainian].
16. Omarov, Sh.A. (2014). Assessment of sustainable development of Ukrainian regions. *Problemy ekonomiki*, 3, pp. 139-150 [in Ukrainian].
17. Pashkevich, M.S. (2012). *Scientific principles of regulation of regional economy*. Dnipropetrovsk, Natsional'nyy hirnychyy universytet [in Ukrainian].
18. Varnalia, Z.V. (Ed.) (2005). *Regions of Ukraine: Problems and Priorities of Socio-Economic Development*. Kyiv, Znannya [in Ukrainian].
19. Zgurovskiy, M.Z. (Ed.) (2009). *Sustainable development of regions of Ukraine*. Kyiv, NTU «KPI» [in Ukrainian].
20. Suchorukov, A.I., & Harazishvili, Yu.M. (2012). *Modeling and forecasting of socio-economic development of regions of Ukraine*. Kyiv, NISD [in Ukrainian].
21. Cabinet of Ministers of Ukraine Order: *Ukraine 2020. Strategy of National Modernization* Retrieved from http://civic.kmu.gov.ua/consult MVC_kmu/consult/old/show_fullbill/956 [assessed 10 July 2017] [in Ukrainian].
22. Barnes, W.R. & Ledebur, L.C. (1997). *The New Regional Economies: The U.S. Common Market and the Global Economy*. SAGE Publications, Inc.
23. Huggins, R., Izushi, H., Prokop, D. & Thompson, P. (2014). *The Global Competitiveness of Regions*. Abingdon: Routledge.
24. Huggins, R., Izushi, H., Prokop, D. & Thompson, P. (2014) Regional competitiveness, economic growth and stages of development. *Zb. rad. Ekon. fak. Rij*, Vol. 32, Sv. 2, pp. 255-283.
25. Industrial strategy. Government and industry in partnership. Progress Report. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/uploads/>
26. New Strategies for Regional Economic Development / America 2050 (2009, March, 29-31). *Research Seminar Discussion Papers and Summary*. Healdsburg, California http://www.america2050.org/pdf/2050_Report_Regional_Economic_Development_2009.pdf
27. Russ, M. & Jones, J.K. (2008). Regional Economic Development Indicators for a Knowledge-Based Economy with Knowledge Deprivation. *The Journal of Regional Analysis & Policy*, 38(2), pp. 189-205.

Алла Александровна Касич,

д-р экон. наук, проф.

Киевский национальный университет технологий и дизайна
01011, Украина, г. Киев, ул. Немировича-Данченко, 2

E-mail: Kasich.alla@gmail.com

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ РЕГИОНОВ В КОНТЕКСТЕ АКТИВИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ МОДЕРНИЗАЦИИ

Статья посвящена исследованию уровня экономической самостоятельности регионов в контексте активизации модернизационных процессов. На основе выделения составляющих экономической самостоятельности осуществлено классификацию ее основных показателей. Проведена рейтинговая оценка уровня экономической самостоятельности областей Украины. Предложены ключевые меры повышения уровня экономической самостоятельности регионов для обеспечения процессов модернизации.

Ключевые слова: регион, экономическая самостоятельность, модернизация, ускорение, оценка.

JEL: R12.

Alla O. Kasych,

Doctor of Economics, profesor

Kyiv National University of Technology and Design
01011, Ukraine, Kyiv, 2, Nemirovich-Danchenko Str.

E-mail: Kasich.alla@gmail.com

ECONOMIC AUTONOMY OF REGIONS IN THE CONTEXT OF THE MODERNIZATION PROCESSES REVITALIZATION

The problem of regional differentiation remains crucial for Ukrainian economy, especially in the context of a need for modernization processes' acceleration. In present conditions, a significance of transferring drivers of the country's socio-economic development (including to the regional level) is growing. Such tasks cause a need of increasing the level of individual regions' economic autonomy, that will ensure the formation of the necessary resources to intensify modernization transformations.

On the basis of systematization of scientific approaches to the research of modern regional economy's problems an expediency of theoretical substantiation of concept and components of regions' economic autonomy was demonstrated. Accordingly, the main objective of the paper is to form the theoretical foundation and to develop methodological provisions for the study of the region economic independence level.

A region economic independence vastly depends on: self-financing level, self-sufficiency level, sustainability development and possibility of achieving a state of self-development, etc.

The study of region economic independence in terms of such components as: resource independence, budgetary autonomy, personnel and financial independence, industrial independence, scientific and technical (innovation) independence, has allowed to present it as a complex, multidimensional phenomenon. The set of indicators has been formed by all components. On their ground was offered to conduct an analytical study of the region's economic autonomy level. Presented set of indicators have different nature, and therefore for their pro-

cessing it is necessary to use a standard procedure of normalization, e.i., bringing to a comparable form.

In the conditions of resource constraints and an insolvency of solution all existing problems of regional development, an autonomy monitoring in the context of species and in general will allow to determine critical areas of certain regions' development.

The calculations, presented in the paper, allow to determine indicators of economic independence of regions as a whole and in terms of components. In general, Ukrainian regions in terms of economic independence can be divided into three groups: with a relatively high level of economic independence; with an average level of economic independence; with a low level of economic independence.

The main condition of ensuring regions economic independence in modern conditions, and hence, of formation resources for modernization, should become tools and mechanisms, the main among of which have to be: a concentration of gross value added, created in the region; a formation of a highly skilled workforce and its retention in the region; the raise of a state, regional and municipal officials' level of qualification; carrying out the reform of the public finance system and ensuring effective decentralization, others.

Key words: region, economic independence, modernization, acceleration, estimation.

JEL: R12.

Формати цитування:

Касич А.О. Економічна самостійність регіонів у контексті активізації процесів модернізації. *Економіка промисловості*. 2017. № 3 (79). С. 96-113. doi: 10.15407/econindustry2017.03.096

Kasych, A.O. (2017). Economic autonomy of regions in the context of the modernization processes revitalization. *Econ. promisl.*, 3 (79), pp. 93-113. doi: 10.15407/econindustry2017.03.096

Надійшла до редакції 28.07.2017 р.